

TIKRAS – TIKRAM, BET SU ATSARGINIU IŠĖJIMU

„Tikras daiktas tikram džiaugsmui...“ – šiuo lotynišku užrašu virš Leipcigo vargonų prasideda Gintaro Grajausko knyga *Kaulinė dūdelė* (Vaga, 1999). Kodėl būtent Grajauskas pamatė šį užrašą, kodėl būtent jis perkėlė jį į savo knygą? Koks sąskambio dėsnis, koks atitikmuo nulemia vieną ar kitą veiksmą, reikšmingą ir poezijai? Jeigu tikrumo pojūtis (kitu atveju – ne Grajausko – pasakyčiau: ilgesys, tikrumo ilgesys) nebūtų jau veikęs sąmonėje (ar pasąmonėje), užrašas nebūtų buvęs perskaitytas kaip reikšmingas ir reiškiantis.

Mes randame tai, ko ieškome. Bet tik suradę suprantame, ko ieškojome. Mes ieškome, bet ir mūsų ieško. Gyvename susitikdami ir, deja, išsiskirdami.

Kaulinė dūdelė pasako ir muziką, galbūt – muzikantą. Muzika yra šio pasaulio paslapties raktas. Ir dėl to poezija nuolat to rakto pasigenda – išbandydama žodžiu, garsu melodiją ar muzikinės kompozicijos principus. „Šios knygos (prisiminkime ir pavadinimą – *Kaulinė dūdelė*) skyriai pavadinti vargonų registru vardais“, – taigi duodamas raktas. Ir dūdelei galioja vargonų registru principai... Eilėraščiui – tikram eilėraščiui – ir visatos registru principai. Kaip lašui – vandenyno.

Iš Leipcigo (iš Bacho, vargonų mistiko) erdvės Grajausko eilėraštis peršoka į kaimo bažnyčią – eilėraštis „Kaimo bažnyčių palėpės“. Pataisytumė – bažnytkaimio. Bažnyčia pakeičia vietovės statusą, suteikia kitą matmenį.

Palėpė – apleista vieta, atgyvenusių daiktų kapinės. Lietuvoje beveik nebeliko senų namų (karai, žemės reformos, kolektyvizacija, melioracija*). Neliko vietos nereikalingiems (šios dienos požiūriu) daiktams, kuriuos kas nors (po daugelio metų) atrastų kaip gyvus ir įgijusius šventumo, išlikusius, nesudulėjusius. Ir Grajausko žvilgsnis į bažnyčios palėpę pirmiausia išskiria daiktus: bažnytinius („sulūžę klauptai, žvakių ryšulėlis / senos kamžos, arnotai...“). Bet ne tik:

*tamsa ir dulkės, ir, tik žiūrėk,
bent kelios saulės stygos
nuo stogo iki grindų*

Muzikos įvaizdis – kartu ir šviesos, apšviečiančios seniausią sakralinę tautodailę: „tiesiog visi šventieji“. Eilėraštis liktų tik gražus senųjų daiktų apšvietimas, pakankamai poetiškas, ir tiek. Kitą matmenį eilėraščiui suteikia pabaiga, keičianti žvilgsnio rakursą: nuo to, kas yra, yra matoma, pereinama prie nematomo, pasigendamo. Daug šventųjų, stovinčių ir suguldytų, „jau be vardų“:

*balti veidai, raudonas iki šiol
kraujo dažas, mergelė Marija
be kūdikėlio Jėzaus – kur jis,*

*kur jis dabar, gal ropinėja
kur spalioose, apkibęs voratinkliais*

---

* Melioracija – priemonės, kurios ilgam pagerina dirvožemio vandens, oro, šilumos, maisto medžiagų režimą ir sudaro sąlygas gausiam ir pastoviam žemės ūkio derliui gauti. Lietuvoje melioracija intensyviai vykdyta sovietmečiu. Dėl neapgalvotos melioracijos susidarė daug gamtinių problemų: labai padidėjo vandens telkinių tarša chemikalais (iš laukų melioracijos grioviais chemikalai patenka į upes ir ežerus), sunyko kraštovaizdžiai (ištiesintos upelių vagos, iškirsti miškai ir krūmynų plotai), sutrikdytas vandens balansas, nusiausintos pelkės (sunaikintos jų ekosistemos). (Red.)

Kur yra kūdikėlis, kur jis? Kur yra pati bejėgiškiausia ir pati brangiausia gyvybė, labiausiai apleista, užmiršta? Motina be kūdikio. Kūdikis be motinos. Būties drama, vykstanti šventų daiktų kapinėse – mažos bažnyčios palėpėje.

Ką daro poetai? Poetai žiūri į daiktus ir mato būtį. Tikri daiktai prikausto poetų žvilgsnį. Tikruose daiktuose vyksta tikros būties dramos.

Ar eilėraštis „Kaimo bažnyčių palėpės“ ir nesibaigia klausimu: „kur jis dabar...“? Ar nepasibaigia kaip kūrinys, per rašantį pats save kuriantis, tad pagal vidinę logiką prasidedantis ir užsibaigiantis? Ar toliau (nuo eilutės „apačioje meistrai – bet tik vienas...“) nerašomas tik tekstas, gal net kitas tekstas?

Eilėraštyje „Petrapilis–Varšuva. Kelionė“ įspūdingos tikrumu yra trijų posmų paskutinės eilutės: ritminės-sintaksinės kadencijos, lyg skersai išilgai Vinco Kisarausko paveikslų erdvę kertančios linijos: „Lėtas ir baisus mūsų laikas“; „Taip ir lieka gulėti“. Ypač paskutinė: „Nei laiko, nei geografijos“. Daiktų, objektų, žmonių pilna tuštuma. Pasaulis, kurio nėra. Pasaulis, kurį reikia surinkti, susirinkti. Duoti laiką, geografiją. Neapleidžianti asociacija su Kisarausko retrospektyva: liūdnos, įdėmios išsibarstantį pasaulį (sraigčiai, varžtai, detalės) nuo biblinio ir antikinio mito (nuo pradžių, iš pradžios) surenkančio, atstatinijančio žmogaus akys: sūnus palaidūnas niekad nesugrįš taip, kad nebeišeitų, niekad neišspręs sunkiausių klausimų aklasis lemties karalius Oidipas nei jo dukterys Antigonė ir Ismenė...

Kol pasiduodu Kisarausko paveikslų įtaigai, Grajausko knygoje pasirodo karalius Midas, Hekatė ir jos sūnus... Tikra pradžia yra ta, kuri lieka ir pabaigoje... Žmogaus būtis apimama vargonų metafora. Kiek balsų, kiek galimybių-negalimybių: „mažosios – svirbia / pačios didžiosios net negroja...“, – Grajausko eilėraštis „Vargonai“, kurio pabaiga atveria ir pavadinimą (*Kaulinė dūdelė*):

iš kregždės kaulelio

kokia plona būtų muzika

galima būtų mirtį

prisvirbti

Poezijai sugražinamas primirštas (nauja rimo pora: mirtį – prisvirbti) žodis „svirbti“ (pagal žodyną – tyliai mausti), bet iš šaknies muzikinis (ir paukštis svirbelis).

Eilėraštyje būtent muzikinė žodžio šaknis sustiprinama, bet išlieka ir skaudumo, maudulio atspalvis. Arba mirties atšėšėlis, garsinio sąskambio motyvacija.

Bet čia reikia sustoti, apsigręžti. Grajauskas dažniau groja ne poetinę klasiką, o labiau džiazą, jo instrumentai daugiausia pučiamieji, mušamieji; Bacho vargonų melodiją perkerta improvizacija su sriubyste („Sriubytė“), su vaišėmis („Vaišės“). Muzikantų pasaulio nuolaužos („Paskutinysis kryžiaus žygis. 1995“).

Ką klasika atmeta, tą improvizuojantis džiazas perima – ir pačius žemiausius būties registrus: mėšlą, keiksmą, obscenišką* veiksmą („Aukštoje žolėje, užsižiūrėjus į dangų“). Grajausko eilėraščiuose ir čia (tarp selektyvios klasikos ir neišrankaus džiazos) atsiranda įtampa – poetinės energijos šaltinis. Žemam būtinas aukštas. Aukštam – žemas. Vargonų principas. Ir – būties registro. Žemumos poetiką Grajausko eilėraščiuose (kaip jaučiama ar tik nujaučiama galia) palaiko „aukštoji žemė“:

Dabar pasirink: ko gero, dar galima grįžti,

galima viską užbaigti, išjungti kaip radiją

---

* Obsceniškas (lot. *obscenus*) – nepadorus, nešvankus. (Red.)

*seniai pralaimėtą žaidimą, gal ir pakaktų
tam ryžto, bet kažkur gretimam lygmeny*

*vis dar tebėra
vis dar tebėra
Arkadija*

„Playstation“

Arkadijos pėdsakai (per Alfonsą Nyką-Niliūną, Eduardą Mieželaitį, Henriką Radauską...) iki kalnuotosios Graikijos dalies (aukštosios žemės), mitinės laimės šalies. Arkadija tebėra, bet neišnyksta ir šalis, kurioje „vienąkart nesibaigia liūdnumas“ – rodos, vienas geriausių Grajausko knygoje yra šio pavadinimo eilėraštis.

Plaukiantis į krantą, bet nuo jo tolstantis. Bėgantis iš paskutiniųjų – išsiveržiantis, pabėgantis, nebesugrįžtantis („Bėgikas“). Dramatiškos, pralaimimos žmogaus lenktynės – su laiku, likimu, savimi. Pralaimimos. Grajauskas atnaujina poetinę pralaimėjimo kalbą – ritmizuoja, stiprina kūnu (gyvaplaukiai, blauzdikauliai, akiduobės), kaulais, instrumentuoja. „Akmens varpelis kviečia mirtį“:

*mažų kaltukų taukšėjimas
nematomų skulptorių gildija
dzin! suskamba skilęs akmuo*

*mažais kūjeliais paraginami
kaltukai keliauja gilyn
tik dzin! suskamba skilęs akmuo*

*maži kaltukai, skaudžiai maži
pamažu, įnirtingai, tik dzin!
ir suskamba skilęs akmuo*

Įdomus eilėraščio scenarijus: gyvenimas yra akmuo, be perstojo kalamas nematomų skulptorių gildijos – mažais kaltukais, mažais kūjeliais vis gilyn į akmenio kūną. Trys trieiliai, trys veiksmi, trys skylančio akmens garsai – „dzin“. Subtili eiga – paskutiniu trieilium pasiekiamas stiprus poetinis efektas: akmuo perskyla, akmenį ištinka mirtis, prisikviesta. Trečios eilutės beveik nesiskiria. Skiriasi vos vos – tai ir yra poetinio efekto šaknis. Mirties garsas „dzin“ paliekamas antros eilutės pabaigoje, o trečioji pradeda „ir“: „ir suskamba skilęs akmuo“. Būtent šis sintaksinis „perstatymas“ ir yra efekto šaknis. Mažytė, bet stipri. Tad suprantama, kad po tokio stipraus minimalistinio efekto ilgas, išplėtotas „Vienui vienas eilėraštis“ atrodo per lengvas – per daug yra per mažai. „Vienui vienas eilėraštis“ mums nežinomu, o poetui pasiekiamu būdu turi suimti savin visus kitus... Šis ilgas eilėraštis remiasi dėsniais, užmiršęs puikiąją epitafiją*, įrašytą už poros puslapių: „Dievo yra klaida. / Velnio yra dėsningumas“. Taip, „parašyti gerą eilėrašį – / – vadinasi, nusikalsti. / Arba – dieviškai suklysti“.

Išilginti Grajausko eilėraščiai (taip neproporcingai dievdirbiai išilgina atskiras kūno dalis, ypač rankas) neišsidalija. „Miserere“ – baigiamasis – tikrai yra dvinaris. Vieno ašis – molžemis (stipri, savita). Antro –

---

* Epitafija – užrašas antkapyje ar specialioje lentoje, dažnai eiliuotas, pagerbiantis mirusį. Poezijoje epitafijos tapo savarankišku žanru. (Red.)

žodžio virtimo muzika, visų muzika, dieviškuoju *tutti*, priartinančio Vytautą P. Bložę, pirmąjį sugrojusį „geležim“.

Tad ir čia – iš neišsiskaidžiusio ilgo kalbėjimo – smagu grįžti atgal, į skyrių „Vox coelestis“, pakeliui pasidžiaugiant gražiu dailininkės Viktorijos Daniliauskaitės darbu – atitikmeniu, nes „kaulingu“. Trumpi – trijų ir net vienos eilutės eilėraščiai, lengvai „sugroti“, bet neužmirštant stebuklo:

kaip medžiui užauga šaka:

per stebuklą lengvai

lengvai, per stebuklą

„Taip“

Rašyti eilėraštį sunkiai. O parašyti – lengvai. Ir suprasti: „lengvai, per stebuklą“. Akmuo, ilgai ir kantriai kaltas, gražiai skyla ten, kur reikia. Lengvai suskambėdamas – „tik dzin!“

Grajauskas turi pakeleivių. Ir turės. Smagu su juo paėjėti buvo ir man. Beliko iš „Vieni vieno eilėraščio“ žodyno bandyti atspėti Grajausko „kodą“. Rodos, jis yra pasirašęs pačioje pradžioje:

štai poetas, kursai girdi

balsus, ir jam jau gana

Bet neabejotinai įsirašęs ir kituose apibūdinimuose – buvusioms ir būsiančioms knygoms. Ir didžiausio tikrumo siekiantis yra abejojantis.

Ir poetui reikia atsarginio išėjimo.

1999

Viktorija Daujotytė, *Esė apie poeziją ir esimą*, Vilnius: Lietuvos rašytojų sąjungos leidykla, 2001, p. 97–104.